

takrorladilar, shuning uchun Shashmaqom kanonik tizimining Savt turkumining modal va kompozitsion asoslarini aniqlash bilan bog'liq natijasida keyingi bosqich va musiqiy ijodning quyidagi vazifalariga tayyorgarlik ko'rish uchun.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Абдурашидов А. А. Шашмаком ва масоили инкишофи он (Shashmaqom va uni rivojlantirish muammolari). – Душанбе: «Бухоро», – 2012. – 120 с.
2. Баёзи Шашмаком (баргузидаи рисола-баёзҳои Шашмаком). – Душанбе, 2007. - 249 с.
3. Шашмақом: в 5 т. [Ноты] / сост. Б.Файзуллаев, Ш.Сахибов, Ф.Шахобов. ред. В.М. Беляев. – М.: ГМИ, — 1950-1967гг.
4. Шашмаком: в 6 томах [Ноты] / авт.–сост. А.А.Абдурашидов. – Душанбе.: Адиб, 2016.

UMAR SAYFIDDIN IJODIDA QADRIYATLAR FALSAFASI

G.Sattorova,
filologiya fanlari nomzodi
+998909471761

Annotatsiya

Qadriyatlar milliy madaniyatning asosiy belgisidir. Shu nuqtai nazardan, jamiyatlarning asosiy ijtimoiy-iqtisodiy tendensiyalari va madaniy qadriyatlarini aniqlash, ularni bir mezonga solish maqsadida Qozog'iston poytaxti Ostonada joylashgan Turk akademiyasi tomonidan har yili Turkiy davlatlarning turkiy dunyoda umumiy qadriyatlari mavzusida 34 ta savoldan iborat so'rovnoma bir vaqtning o'zida 5 ta turkiy davlatda olib boriladi. Turkiy davlatlar tashkilotiga a'zo davlatlar doirasida olib borilgan ushbu tadqiqot orqali turkiy davlatlar o'rtasidagi yaqinlashuv va mamlakat imiji haqidagi fikrlarni tasavvur etishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: adabiyot, qadriyat, milliylik, madaniyat, turkiylar, badiiy asar.

Har bir milliy adabiyotning rivojlanishi undagi milliy qadriyatlarning namoyon bo'lishi bilan bog'liq.

Milliy adabiyotlarning taraqqiyoti ma'lum bir tadqiqot ob'ekti sifatida ko'zdan kechirilganda, kelib chiqish e'tibori bilan bir-biriga yaqin, qardosh xalqlar o'rtasida o'zaro adabiy ta'sir va aloqa muammolarining juda teran tarixiy ildizlarga molik ekanligi ayon bo'ladi. O'zbek xalqining ham barcha qardosh xalqlar bilan adabiy aloqalar tarixi qadim zamonlarga borib taqaladi. Asrlar mobaynida davom etib kelgan urf-odat va an'analari, adabiyoti, falsafasi, me'morchiligi, musiqasi, tili jihatidan turkiy xalqlar bir-biriga juda yaqindir. Ushbu xalqlarning bir-biriga

yaqinlashtirgan umumiy va o'xshash jihatlar ularning adabiyoti va madaniyatida ham namoyon bo'ladi. Ushbu maqolada qadriyatlar falsafasining aks etishi turk yozuvchisi Umar Sayfiddin ijodi misolida yoritishga harakat qilingan.

Globalashuv jarayonlari barcha mamlakatlardagi iqtisodiyot, siyosat bilan bir qatorda, milliy madaniy jabhalarga ham kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Bu jarayon har bir millat kishisining ichki va tashqi tabiatida o'zgarishlar yasamoqda.

Globalashuv natijasida o'zgarib borayotgan zamonni, insonni, uning ta'siri tufayli har bir millat hayotida yuzaga chiqayotgan muammolarni; ro'y berayotgan yangiliklarni; shular girdobida o'z muammolari echimini izlab yashayotgan zamondosh qiyofasini, bir jihatdan, badiiy adabiyotda aks ettirish, ikkinchi bir tomondan badiiy asarlarda, adabiy jarayonda kechayotgan bu xodisalarni ilmiy nuqtai nazardan tahlil va tadqiq etish adabiyotshunoslikning dolzarb vazifalaridan biridir.

Badiiy adabiyotda milliy qadriyatlarning aks etilishi masalasi bizgacha ham tadqiq etilgan. Biz bu masalani tadqiq etishda dastlab turk adabiyotidagi hikoyanavislar ijodiga murojaat qildik.

Dunyoning yirik olimlari tomonidan turk va adabiyotining o'ziga xos xususiyatlari bo'yicha qator ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda: turk-o'zbek adabiyotining o'zaro mushtarakligi; shakllanishi; ularning davriy bosqichlarini asoslash; yozuvchilar ijodida badiiy mahorat va uslub masalasini ochib berish; adabiyotlararo adabiy oqimlarning ahamiyatini izohlash; turk yozuvchilarining asarlarini aslyatdan o'zbek tiliga, o'zbek adiblari asarlarini turk tiliga tarjima qilishni amalga oshirish ishlari ikki xalq adabiyotshunoslari orasida allaqachondan buyon amalga oshirilayotgan ishlar sarasidandir.

Tajribali tarjimashunoslar bilan birga bugungi yoshlar ham turk adiblari asarlarini o'zbek kitobxonlariga havola etishda samarali mehnat qilmoqdalar turk hikoyalarini o'zbek tiliga o'girish va adiblar hayoti va ijodi bilan tanishtirishda turk adabiyotshunosi Vali Savash ham o'z o'rniga egadir. Uning o'zbek adabiyotshunosi Poshshajon Kenjaeva bilan hamkorlikda yaratilgan turk yozuvchilarining hayoti va ijodi haqidagi "Kutilmagan mehmon"[1.320] asari fikrimizning dalilidir.

Ildizlari mushtarak turk va o'zbek elining adabiy aloqalari qadimiy tarixga ega. Ikki xalq ijodkorlari asarlarining bir-biriga bu qadar singib ketishiga nafaqat ularning qadimiy ildizlari birligi, balki asarlardagi mavzular mushtarakligi, yashash tarzi, bugunga qadar ham an'ana va odatlarning umumiyliigi hamdir.

Umuman, XX asr boshlaridan bugungi kungacha bo'lgan davrda turk va o'zbek hikoyanavisligida qator yangi poetik tamoyillar kashf etildiki, bu

tamoyillar har ikki xalq hikoyanavisligida ham bo'y ko'rsatdi. Bu esa turkiy xalqlar adabiyotining jahon nasri bilan bo'ylashayotganligidan dalolat beradi.

Zamonaviy turk nasrining yirik vakili – XX asr turk adabiyotida hikoya janri rivojida o'ziga xos uslubga ega yozuvchilardan biri Umar Sayfiddindir.

Birinchi jahon urushi davridagi siyosiy ahvol barcha turkiy xalqlar singari Turkiya adabiy muhitiga ham ta'sir etmasdan qolmadi. Adabiy oqimlarning ko'payishi, adabiyotga turlicha yondashuvlar bu davrning o'ziga xos xususiyatlaridandir. XX asrning birinchi choragida yashab ijod etgan adib turk nasri, ayniqsa, hikoyachiligini yuqori darajaga ko'tarib, o'z xalqi adabiyotini jahoniy miqyosga olib chiqdi. Yozuvchining hikoyachilikdagi mahoratini Dj.London, G.Mopassan, A.Chexov, o'zbek adibi Cho'lpon, A.Qahhor hikoyalari bilan qiyoslash mumkin.

Umar Sayfiddin o'z ijodini she'rlar yozishdan boshlagan. She'rlari "Dekin" majmuasi, "Zamon" va "Vaqt" gazetalarida ketma-ket chop etiladi. U "Turk so'zi" jurnalida bosh muharrirlik qilgan paytlarida turkiy fikrlarni ifoda etuvchi maqolalarini yozish bilan birga badiiy ijod bilan ham shug'ullanadi. Umar Sayfiddinning hayoti og'ir qiynoqlar va iztiroblarda kechgan bo'lsa ham muxlislari uchun 10 ta kitobga jamlangan 125 tahikoyasini o'z muxlislari qoldirdi. Yozuvchi juda qisqa umr ko'rgan bo'lsada, turk adabiyotida o'ziga xos ovozga ega bo'lib, nodir hikoyalar yaratgan ijodkor sifatida yodga olinadi. U o'z mamlakatini sevgan, millat va uning kelajagi uchun qayg'urgan vatanparvar bo'lganligi uning asarlarida aks etgan. Adib asarlarini o'qir ekansiz XX asr boshlarida mamlakatni tarqoqlikka, millatni mahdudlikka etaklayotgan yot kuchlar qoralanadi, milliy o'zlikni anglash, xalqni vatan ozodligi va obodligi yo'lida birlashtirish kabi g'oyalar adib asarlarining bosh maqsadini belgilaydi. Uning asarlarida ilgari surilgan g'oya va maqsadlar insoniyat uchun, millat rivoji uchun xizmat qilganligi bois adib asarlari turli tillarda o'qilmoqda.

Adib o'tgan asrning birinchi o'n yilligigacha askarlik xizmatida bo'lganligi uning asarlarida ham sezilarli darajada ifoda etiladi. Adib aksar hikoyalarida asirlikdagi hayotni aks ettiruvchi voqealarni bayon qildi. "Pastkash", "Mahdiy", "Hurriyat Bayroqlar" hikoyalari shunday mavzudagi asarlardir. Uning "Tarix azaliy takrordir" (1910), "Haram" (1918), "Efroz Bey" (1919), "Qahramonlar", "Bomba", "Uzun poshnalar", "Halollik", "Yolg'iz bahodir", "Iskanja", "Ishq to'lqini", "Oq Lola", "Sirli amaliyot", "Forsa", "Qizil durli ko'ylak", "Badal" kabi bir qancha hikoyalari turkiya o'quvchilarini yuksak ma'naviy-axloqiy g'oyalar ruhida tarbiyalashda, ijtimoiy fikrni shakllantirishda katta rol o'ynagan bo'lsa, bugun bu asarlar o'zbek kitobxonlarining ham qalbidan joy olgan.

Turk ta'lim tizimida shunday bir ta'lim turi borki, unga ko'ra Milliy ta'lim vazirligining qadriyatlar ta'limi dasturlari va Qadriyatlar ta'limi yo'riqnomasi bilan turk tili darslarida qadriyatlar ta'limi tushunchasi ham kiritilgan. Mazkur dasturda Umar Sayfiddin hikoyalari kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishda va ularda milliy qadriyatlarni tarbiyalash elementlarini etkazish darslarda foydalanish mumkin bo'lgan kuchli hikoyalar deb tan olingan. Bundan maqsad, badiiy matnlar tufayli o'quvchilarga o'rgatilishi orzu qilingan qadriyat haqidagi tushunchalar to'g'ridan-to'g'ri tushuntirilmasdan, hikoyalar orqali beilishi, o'qish zavqi va adabiy go'zalligi bilan yanada samaraliroq beriladi, deb tushuniladi. Qadriyatlarni o'zida mujassamlashtirgan holda etkazishda samarali vosita bo'lgan hikoyalarni tanlashda turk hikoyachiligining buyuk ustasi Umar Sayfitdin hikoyalarida turkiy qadriyat sanalagan 20 ta aniq tushunchalar tavsiflangan. Olingan natijalarga ko'ra, Umar Sayfitdin hikoyalarida eng ko'p qo'llanilgan qadriyat vatanparvarlik, olijanoblik va muhabbat, mehmondo'stlik va h.k..[2.1314]

Umar Sayfiddin yozuvchi sifatida tahlildan ko'proq voqealar tasvirini birinchi planga qo'yadi. Adib qahramonlarini turli vaziyatlarda tasvirlarkan, ularning ruhiy holatini, ichki dunyosini ochishga urg'u beradi. "Marmar dastgoh" hikoyasida yozuvchi inson ruhiyatini teran ifodalay olishini Jabi afandi, Usta Ali obrazlari misolida namoyon etadi. Ana shunday ruhiy holatlar ifodalangan hikoyalaridan yana biri "Uch nasihat" hikoyasidir. Hikoyaning bosh qahramoni oddiy yigit Durmush. Uning onasidan boshqa yaqini yo'q. Ijtimoiy muhit, ishsizlik Durmushning boshiga ko'pgina sinovlarni soladi. U ish axtarib Istambulga keladi va bu erda Mustaqim Afandining qo'lida bir qurush va bir nasihat uchun ishlaydi. Omonatga xiyonat qilmaganligi, halol mehnati tufayli baxtli hayot kechiradi. Asar xalq og'zaki ijodi motivlari asosida yaratilgan, didaktik xarakterga egadir. Durmush xarakterini chizish orqali adib insonni halol yashashga, nafsini tiya bilishga, sabr qilishga undaydi.

Yozuvchi ijodi o'zbek adabiyotshunoslari tomonidan keng o'rganilib kelinmoqda. Ulardan biri adabiyotshunos Adhambek Alimbekov adib ijodini mavzu mundarijasiga ko'ra quyidagicha tasniflaydi:

1. Vatanparvarlik mavzuidagi asarlar;
2. Folklor motivlaridan foydalanib yozilgan asarlar;
3. Satirik ruhdagi hikoyalar;
4. Ayollar bosh qahramon bo'lgan asarlar.

Biz shu tasnifga asoslanib adib ijodini tahlil qilishga harakat qildik.

Vatanparvarlik mavzusi barcha xalqlar adabiyotida etakchi mavzu sanaladi. Ayniqsa, vatan ozodligi, uni tashqi kuchlarning ta'siridan asrash millat va milliy tilning rivoji, xalqchilik adib hikoyalarining asosiy mag'zini tashkil etadi. Rus

adabiyotshunosi L.G.Yudkevichning «Adabiyotda milliy xarakter muammosi» deb nomlangan tadqiqotida: «Adabiyotda xalqchilik masalasi so'zsiz milliy xarakter muammosining qay darajada aks ettirilishi bilan bog'liq», - deb yozadi.

Olim milliy xarakterning ikkilamchi xususiyati deb har bir adabiy qahramonda milliy xususiyatlar etakchilik qilishi, umuminsoniy xususiyatlar bevosita milliylikdan kelib chiqishi ko'rsatiladi. Uchinchi xususiyat, badiiy qahramonning o'z vatanini sevuvchi, millat baxt-saodati yo'lida kurashuvchi sifatida tasvirlanishidir. To'rtinchidan, milliy xarakterning to'laqonli chiqishi uchun yozuvchi ijtimoiy pozitsiyasi uning estetik ideali bilan chambarchas bog'liq bo'lishi lozim. Beshinchidan, muallif dunyoqarashi o'z millatining ilg'or ideallarini ifoda etishi, bunday ideallar bilan bir jon, bir tan bo'lishi kerak. Oltinchidan, milliy xarakterni tasvirlash uchun muallif tarixiylik tamoyiliga asoslanishi lozim.

L.G.Yudkevich milliy xarakterning yuqoridagi olti xususiyatiga qo'shimcha yana quyidagicha ta'kidlaydi: «Milliy xarakter o'ziga xosligining muhim (birlamchi) belgisi - bu qahramon ichki dunyosidir. Shu bilan birga badiiy til, qahramon nutqi, badiiy tasvir usullaridagi milliylik milliy xarakter butunligini ta'min etadi».[3.146-148]

L.G.Yudkevichning fikrini quvvatlab shuni ta'kidlash mumkinki, xarakterning milliy bo'lishi uchun unda millatga xos barcha xususiyatlar mujassam bo'lishi kerak

Umar Sayfiddin asarlari xususida gap ketganda L.G.Yudkevich tomonidan nazariy asoslab berilgan barcha xususiyatlar mujassam ekaniga amin bo'lamiz.

“Pushti dur to'n” (ba'zi tarjimalarda “Qizil durli ko'ylak”), “Boshini bermagan shahid”, “Gurzi”, “Ajabo, u ne edi?” kabi hikoyalarida Vatan ishq, vatanparvarlik, uni asrash, himoya qilish kabi tuyg'ular birinchi planda turadi. “Pushti durli to'n” hikoyasida adib o'z g'oyalari va qarashlarini Muhsin Chalabiy obrazi orqali aks ettiradi. Bu obraz orqali adib turkiy xalqlarga xos haqiqiy xarakterni yaratadi. Ma'lumki, adabiy xarakter tom ma'noda hayotni badiiy aks ettirish usuliga qarab belgilanadi. Hayotni badiiy aks ettirish o'z navbatida hayotiy xarakterdan badiiy xarakter yaratishdir. Natijada, inson shaxsiyati orqali badiiy xarakterning tarixiy, umumbashariy, xalqona va milliy qirralari yuzaga keladi. Yozuvchi badiiy obrazni turli davrlar, turli ruhiy, tarixiy vaziyatlar girdobiga tashlaydi va bu orqali obraz xarakteriga xos jihatlarni yoritib beradi.

Xazinadan bir pul olmasdan, bor mol-mulkini sotib, o'rniga qimmatbaho toshlar qadalgan chopon tiktirgan va uni Eron shohi saroyida qoldirib kelgan mulkdor Muhsin Chalabiy tantiligi har qancha tahsinga loyiqdir. U Vatanga foydasi tegishi uchun butun boyligidan ajrasa-da, xizmatini hech qachon minnat

qilmaydi. Yozuvchi Muhsin Chalabiyni shunday ta'riflaydi: "U xudojo'y, g'oyatda aqlli inson edi. Insonga ta'sir etgudevdek salobati va siri bor edi. Qarag'ay o'rmonining orqasidagi katta xo'jalikni boshqarar, peshona teri bilan mehnat qilar, hech kimga g'ayirligi yo'q edi. Yo'qsil va g'ariblarning ko'nglini olar, dasturxonidan mehmon arimasdi. Dinni mahkam ushlardi. Ammo mutaassib emasdi. Din, ulus, vatan ishqini, mamlakatining buyukligi, muqaddasligini yurakdan his qilardi. "Tangridan boshqasiga sajda etmay, qulga qul bo'lmaslik uning hayotdagi maqsadi edi"¹ –deya ta'riflaydi. Adibning hikoyadan maqsadi ham ana shu ta'rif orqali ochib beriladi. Muhsin Chalabiy amaldorlar oldida ikki bukilib, ularga mulozamat ko'rsatgan, o'z g'ururini bilmaydigan, zaiflardek erga sudralib yuradigan isqirt insonlardan nafratlanardi. Hatto bundaylarni ko'rmaslik uchun odamlardan uzoqda yurar edi. Adib birgina mana shu ta'riflar orqali inson ruhiyatidagi evrilishlar, qadr-qimmatning barcha narsalardan ustunligini badiiy bo'yoqlar orqali ifodalasa, qahramonning "davlatdan nuqul olish kerak ermas... biroz berish ham kerak...", eron shohiga qarata "Saroyingizda ulug' bir podshoning elchisini o'tqazish uchun gilamingiz, ko'rpachangiz yo'q ekan. Buning ustiga bir turk erga yozgan narsasini qaytib kiymaydi" kabi so'zlari haqiqiy vatanparvarlikni, inson g'ururi, or-nomusini anglatadi. Yozuvchining turk millatining taqdiri, uning kelajagi borasidagi xavotirlari "Do'stu nodo'stlarimiz" hikoyasida yorqin aks etgan. Hikoya qahramoni "Tarixi, ta'limi, adabiyotida o'zini bu qadar inkor etgan bir millat o'z milliyligiga asoslangan "ittihod" birlik g'oyasini o'rtaga qo'yishi mumkinmi? Yevropaliklar bizni yaxshi o'rganmaganliklari uchun bunday g'oya borligini taxmin qilish mumkin!... Oramizdagilar bo'lsa bu qadar go'l bo'lmasliklari kerak. Mamlakatimizda "turk, turklik, Turkiya turkiyot" kalimalari bo'lmaganligi singari "turk tili" degan bir til ham yo'qdir", deydi. Millatni millat sifatida shakllantiradigan, birlashtiradigan, rivojlantiradigan, birinchi omil tildir. Tilni yo'qotish millatni o'ldirish tomon etaklaydi. Shu boisdan ham muallifning o'z ona tilining ahamiyati, uning sofligini asrash to'g'risidagi o'y fikrlari, tashvishlari bu asarda o'ziga xos ohangda jaranglaydi. Adib qahramonining bu qarashlari orqali milliy til va milliy adabiyot milliy davlatni vujudga keltiradi, degan g'oyalar ilgari surilganligining guvohi bo'lamiz.

Adibning vatanparvarlik g'oyalari ulug'langan hikoyalaridan yana biri "Tutqun" hikoyasidir. Yigirma yil tutqunlikda yashagan, ammo bir daqiqa ham vatan tuprog'i, uning ozodligi haqidagi orzularidan voz kechmagan, unga ishonib yashagan Qora Mamish obrazi asarda insonning metin irodasi, e'tiqodi qanchalar kuchli bo'lsa, uning atrofida qilarga, oilasiga, vataniga bo'lgan sadoqati ham shu darajada samiimiy bo'lishini tasvirlaydi. Qora Mamishning o'z millatiga, xalqiga,

diniga bo'lgan e'tiqodini yozuvchi shunday ta'riflaydi: "Faqat tahorat qilolmagani uchun qayg'uradi. Doimo kunchiqar tomonning chap tarafida turib, ko'zlarini qiblaga qaratar, besh vaqt nomozini yashirin ishoralar bilan ado etardi". Asar qahramoni 20 yil tutqunlikda, 10 yil xo'jayinning xizmatida bo'lgan endi u kuchdan qolgan, hech qanday foydali ishga yaramaydi. Ammo uning xotirasi hali baquvvat. Yozuvchi qahramonining vatanni qayta ko'rish haqidagi orzu istaklarini bayon etishda tush motividan foydalanadi. Bu motiv orqali insonni yashashga, hayotiylikka undovchi vosita uning ruhiyati ekanligiga ishora qiladi. Yozuvchining mahorati shundaki, qahramon biror o'rinda vatanini sevadi, deya oshkor ifodalamaydi, ammo uning asar so'ngida "-Shahid bo'lsam meni shu bayroqqa o'rang! Ol bayroq hilpiragan er vatan emasmi, axir?!", degan fikrlari bilan dalillaydi. Chunki keksa kemachining so'nggi daqiqalargacha yashash istagini so'ndirmagan tuyg'u bu- Vatan tuyg'usi edi.

Umar Sayfiddinning hikoyalari orasida ayollar obrazi birinchi planda ko'rsatilgan asarlari talaygina. "Baland poshnalar", "Qurigan og'ochlar" hikoyalarida ayollar qalbidagi nozik, ilg'ab bo'lmas tuyg'ular, ularning iztiroblari go'zal chizgilarda ifodalanadi. Adibning ayollar bosh qahramon bo'lgan hikoyalari orasida "Kamalak" hikoyasi xarakterlidir. Hikoya bosh qahramoni Oysha endigina o'n yoshga kirgan. Shunday bo'lsada adib asarda uni "Pahlavon Oysha", deya ta'riflaydi. Pahlavonlik odatga o'g'il bolalarga nisbat beriladi. Bu o'rinda yozuvchi Oyshani "pahlavon" deb ta'riflashining o'ziyoq uning kurashuvshanligiga ishoradir. Oysha pahlavon bo'lishi bilan birga nihoyatda go'zal qiz. Ana shu go'zallik va pahlavonlik tashbehlarining bir-birini qabul qila olmasligi, ya'ni qiz bolaning ot minishi, o'q otishi, kurash tushishi mumkin emas, degan eski qarashlar Oyshaning qalbida isyon tug'diradi. Oddiygina o'n yoshli qiz bola qalbidagi isyon orqali adib XX asr boshlaridagi turk ayollari qalbida ko'tarilgan kurashchanlikni ifodalaydi. Tuzumdagi eskilik sarqitlari, ayollarga bir buyum sifatida qarash, ularning ko'ngli bilan hisoblashmaslikni hayotining bosh mezoniga aylantirib olgan, dinni niqob qilib, undan o'z maqsadlari yo'lida foydalanayotgan kimsalar obrazini Bo'ri domla qiyofasida gavdalantiradi. Oyshaning xayollari orqali uning domla kabi kimsalarga qarshi isyonini ifodalasa, Bo'ri domlaning o'n yoshli qizga nisbatan nuqul "hijobga soling, hijobga. Endi uning ochiq yurishi maqbul emas", deya qayta-qayta javrashi u yashab turgan tuzumning uzoq davom etishi uchun isyon qilgan kimsalarning hali ulg'aymasdan ildizini kesishi, ular orqasidan ergashib ketuvchilarning ko'payib ketmasligi uchun bir tushov ekanligining ifodasidir.

Yozuvchi Oysha va Bo'ri domla obrazlarini bir-birlariga qarshi qo'yarkan XX asr boshlarida butun turkiy xalqlar hayotida ro'y bergan vatan ozodligi bilan

birga ayollar oozodligi uchun ham bo'lgan kurashlar haqida hikoya qiladi. Oysha obrazi ayollarning ozodlikka, paranjini tashlashga qarshi kurashi, erkak va ayolning jamiyatda teng huquqli ekanligining namunasi sifatida ko'rsatilar ekan, bu obraz o'zbek adabiyotda ayollar ozodligi uchun kurashgan Cho'lponning "Kecha va kunduz" romanidagi Zebi, Abdulla Qahhorning "Dahshat" hikoyasidagi Unsin obrazlarini eslatadi. Ammo Umar Sayfiddin asaridagi qahramon Oysha ozodlikni qanchalik istamasin, "Kecha va kunduz"dagi Zebi, "Dahshat"dagi Unsin kabi Oysha ham haqiqiy ozodlikka kurashlar orqali etish mumkinligini anglab etmaydi. U xayolan Bo'ri domla kabi kimsalarga qarshi kurashishni o'ylasa-da, uning qalbidagi isyon kurashga aylanmaydi. Bu bilan yozuvchi o'sha davrdagi muhit bunga imkon bermaganligi tasvirini chizib beradi.

Yozuvchi hikoyalari orasida "Ajinali ko'shk", "Oq yuz", "Vasiyatnoma", "Jasorat" kabi asarlari hajv va satiraga boyligi bilan ajralib turadi. "Ajinali ko'shk", "Vasiyatnoma", hikoyalarda adib jamiyatdagi ziqna, birovning haqi evaziga kun ko'rayotgan imonsiz odamlar obrazini yaratadi. Ro'za va namozni niqob qilib olgan soxta dindorlarni Hoji niyoziy obrazida ifodalasa, birovning haqiga xiyonat qiluvchilarni Mufti hoji afandi obraziga singdiradi. "Jasorat" hikoyasining sarlavhasini o'qigan kitobxon asar kimningdir jasorati haqida bo'lsa kerak deb o'ylaydi. Hikoya mazmuniga kirib borganingiz sari adib o'zining o'tkir satirik tig'i bilan aslida qo'rqqoq, qo'lidan hech qanday ish kelmaydigan kimsalarning tashqi qiyofasi bilan boshqalarni qo'rqitib yurgan kishini oddiygina jonzo kanaga qarshi qo'yishining o'ziyoq asarning o'tkir hajvga boyligidan dalolatdir. "Vasiyatnoma" hikoyasida esa adib hayotning mazmunini kayfu safodan, qimoru ichkilikbozlikdan, ayshu ishratdan iborat deb bilan kimsalar ustidan kuladi. Bu kulgularni qahramonning jiyaniga yozgan soxta vasiyatnomasida ko'rsatib bergan uch qismdan iborat dasturga singdiradi. Adib qalamga olgan bu xil satira va hajv nafaqat turk xalqi hayotida, balki butun insoniyat hayotida uchrashi mumkin bo'lgan voqea hodisalar ekanligi bilan o'qimishlidir.

Adib hikoyalarining xarakterli xususiyatlaridan yana biri shundaki, qaysi hikoyani o'qimang, unda millat dardi, o'z xalqining or nomusini ulug'lash bilan birga insonni inson, xalqni xalq darajasiga ko'taruvchi yagona timsol TILga alohida urg'u beriladi. Ayniqsa, "Chanoqqal'adan so'ng" hikoyasi qahramoni tilidan aytilgan: "o'z ismini bilmaydigan, o'z tilida yozmaydigan, dushmanlarini do'st deb bilgan bir millat yashashi mumkinkinmi? Buning imkoni bormi? otini bilmaydigan, o'z tilida yozmagan, dushmanini do'st deb bilgan bu bechora millat ertaga ruslar, fransuzlar, inglizlar qo'lida Hindiston xalqi kabi asir bo'ladi, ularga molday xizmat qiladi, madaniyatdan, ya'ni insoniylikdan, axloqiylikdan mahrum

bo'ladi", deya tili va ma'naviyatini unutgan, ular uchun kurashmagan kimsalarga qarata "Eh, asir podalari..." deb xitob qiladi. Adibning qahramon tilidan aytilgan "Uyg'oning! O'zligingizni bilib oling, hayvon singari g'oyasiz, tashkilotsiz, madaniyatsiz yashamang, millat bo'ling..." kabi xitobi birinchi jahon urushining iztirobli damlarida erk uchun kurashayotgan vatandoshlariga qarata aytilgan bo'lsa-da, nafaqat kechagi kun uchun bugungi kunimiz uchun ham ahamiyatlidir. Har bir xalq, har bir millatning o'z tili va ma'naviyati, vatanini zo'ravonlik, tashqi ta'sirlardan himoya qilish uchun chorlagan xitobdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ёлуқ Вали Саваш., Кенжаева, Пошшажон. *Кутилмаган меҳмон: (тўплам)*. – Тошкент.: Академнашр, 2011. 320 б.
2. Atıf/ İnce, Ö., A. Acemoğlu (2021), "Ömer Seyfettin Hikâyelerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi" *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 7/4, 1314-1328.
3. Юдкевич Л.Г. Проблема национального характера в литературы /Теория литературы в связи с проблемами эстетики. Москва: Высшая школа, 1970. С. 146-148.
4. Sayfiddin Umar. "Badal" hikoyalar. — T.: «Yangi asr avlodi », 2012 - 248 ...
5. Yudkevich L.G. Problema nasionalnogo xaraktera v literatury /Teoriya literatury v svyazi s problemami estetiki. Moskva: Vysshaya shkola, 1970. S. 146-148.
6. Atıf/ İnce, Ö., A. Acemoğlu (2021), "Ömer Seyfettin Hikâyelerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi" *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 7/4, 1314-1328.
7. ¹<https://ziyouz.uz/ilm-va-fan/adabiyot/milliy-uygonish/begali-qosimov-milliy-va-ijtimoiy-kurashlar-davri-adabiyoti-xx-asrning-birinchi-choragi>.
8. Alimbekov A. Umar Sayfiddin va turk hikoyachiligi. *Sharqshunoslik / vostokovedenie / oriental studies* 2022, № 1, 43-49 b.
9. Yoluq Vali Savash., Kenjaeva, Poshshajon. *Kutilmagan mehmon: (to'plam)*. – Toshkent.: Akademnashr, 2011. 320 b.
10. G.Sattorova. Milliy xarakter va badiiy talqin. Toshkent, Fan, 2007 yil. 120 sahifa.
11. G.Sattorova. Zamonaviy o'zbek hikoyachiligining tadrijiy takomili. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences SJIF* 2023 = 6.131 / ASI Factor = 1.7 (E)ISSN:2181-1784 www.oriens.uz 3(6), June, 2023.